

En flerspråkig förskolas didaktik

Anders Skans

Samhället förändras, barngrupperna förändras, personalgrupperna förändras, frågan är om förskolans innehåll och arbetssätt också förändras? Antalet flerspråkiga barn har ökat och flerspråkigheten är en av förskolans utmaningar. I Malmö har omkring hälften av förskolebarnen ett annat modersmål än svenska (Skolverket, 2010-03-30). Anpassas förskolornas praktik till den aktuella barngruppen? Vilket lärandeinnehåll är viktigt för dagens förskolebarn och hur lär man sig det?

DENNA ARTIKEL BYGGER PÅ min lic-avhandling (Skans, 2011) vars syfte var att undersöka och analysera en flerspråkig förskolas didaktik, i avsikt att bidra med kunskap om de didaktiska frågorna i förhållande till uppdraget att arbeta interkulturellt. I centrum för studien stod de didaktiska *vad-* och *hur-*frågorna. Att hålla i gång en ständig diskussion och utveckling av de didaktiska frågorna kring *vem* som ska lära *vad*, på ett eller flera sätt, *hur*, är en stor utmaning i dagens förskola. Studien är i huvudsak en observationsstudie men med intervjuer med pedagoger och rektorer som komplement.

Språk blir både *vad* och *hur*

Prioriteringen av språk som lärandeinnehåll är ganska naturlig i en förskola där såväl barngrupp som personalgrupp har en mängd olika modersmål. Alla pedagoger i studien uttrycker i intervjuer språkutvecklingen som det viktigaste lärandeinne-

hållet. I samling och sagoläsning, där pedagogerna säger sig arbeta med barnens alla språk, visar observationerna att de också gör det. De didaktiska *vad-* och *hur-*frågorna samverkar och valen påverkar varandra. Pedagogernas avsaknad av något annat uttalat lärandeinnehåll än språk leder till att språk blir svaret på såväl den didaktiska *vad-*frågan som *hur-*frågan. Øzerk (1992a, 1992c, 1998) har formulerat en teori om flerspråkigt lärande som bygger på delaktighetshypotesen och den substantiella hypotesen. Teorin tar sin utgångspunkt i Vygotskijs teorier om språklärande. De didaktiska frågorna *vad* och *hur* är då viktiga i relation till hur motivation och delaktighet skapas, samt för relationen mellan det innehållsliga och arbetet med språkutveckling.

Flerspråkigt lärande

Den substantiella hypotesen innebär att kunskapsinnehåll och språk inte kan hållas åtskilda. Barnens

totala språkliga förmåga ska utnyttjas, vilket innebär att det behövs en tvåspråkig undervisning för att barnen – som har flera språk – ska kunna utnyttja sina olika språk i lärandet. Øzerk (1992b) kritiserar ett linjärt synsätt på andraspråklärande som innebär att först ska språket läras in, sedan ämnet. Øzerk ser istället andraspråklärande cirkulärt, de olika språken påverkar varandra. Øzerk (1995) hävdar att den didaktiska frågan *På vilket språk?* ska ställas av pedagoger vid planering av undervisningens innehåll, förutom de vanliga *vad*, *vem* och *hur*.

Delaktighetshypotesen utgår ifrån att barnen måste vara en del av, och känna social acceptans i, det sammanhang där språklärandet sker. Delaktighetshypotesen framhåller också att motivationen att lära sig språk har stor betydelse för resultatet. Motivationen kan vara integrativ, viljan att bli en del i samhället, och den kan vara instrumentell, där nyttan av språkkunskapen styr motivationen (Øzerk, 1993). Delaktigheten i det sociala sammanhanget är en väsentlig del i motivationsskapandet. Barnens känsla av delaktighet kan formas i samverkan mellan de didaktiska *vad-* och *hur-*frågorna. Øzerks (1992a, 1992c, 1998) modell för tvåspråkigt lärande bygger på vikten av en samverkan mellan språklärande och lärande av ett innehåll.

Vad lär barnen sig?

Studien visar att innehållet i lärandet bygger på det gemensamt upplevda på förskolan. Kommunikationen handlar till största delen om det gemensamma, vilket kan leda till en begränsning när det reduceras till förskolans och hemmets miljö. Förskolan som lokal med dess saker och rutinsituationer påminner mycket om hemmets. Øzerk (2006) hävdar att barn behöver olika språkarenor för en allsidig språkutveckling. I hemmet används språket på ett sätt och här dominerar modersmålet.

Nästa arena för barnen att använda språk är i förskola eller skola. Vilket av de flerspråkiga barnens språk som dominerar här avgörs av de val som förskolan och skolan gjort kring lärandet. Ansvar för att skapa en god språklig lärandemiljö på förskolorna är pedagogernas. I skolan och i förskolan används språket som ett kunskapspråk. Det primära är inte att lära sig språk utan både språk och ämnen. Ytterligare en arena för språkanvändning är i lokalsamhället. Barnen vistas på sin fritid i närheten av hemmet och det är ofta i närhet till förskolan och skolan. Här används språket i första hand som ett kommunikationsspråk i lek och umgänge. Den fjärde språkliga arenan är på en samhällsnivå. Här dominerar samhällets majoritetspråk och språket används för både kommunikation och kunskapsinhämtning.

Barnen behöver tillgång till alla dessa arenor för en allsidig språkutveckling. För att uppnå en aktiv flerspråkighet krävs att barnen på dessa olika språkarenor kan utveckla alla sina språk. Om man inte utmanar barnens nyfikenhet utanför de redan kända språkdomänerna utvecklas inte språket optimalt (Øzerk, 2006). Förskolan blir en språkarena som liknar hemmets, introduktionen av ett kunskapspråk får stå tillbaka för tryggheten i det redan kända.

Gör pedagogerna i förskolan andra innehållsliga val än det som finns i ett hem kan barnens lärande utmanas och förskolan kan därmed bli ett komplement till hemmet. Utmaningarna i förskolan är möjliga även om kommunikationen bygger på det gemensamma. För att erbjuda barnen utmaningar krävs gemensamma utflykter och upplevelser mellan barnen och pedagogerna. Fördelen med det gemensamt upplevda är att barnen inte tillskrivs speciella egenskaper eller kunskaper utifrån deras bakgrund. Det centrala blir istället barnens nuvarande kultur på förskolan, och att ha den utgångs-

punkten beskrivs av Øzerk (1992a, 1992c) som ett sätt att inte diskriminera barn med minoritetsbakgrund.

Hur lär barnen sig språk?

Arbetsättet i studien varierar mellan olika kontexter. Den didaktiska *hur*-frågan i studien, visar att arbetet med barnens språk planeras och genomförs i första hand i storgrupp. Pedagogerna väljer att arbeta med en mängd olika språkstöd i kommunikationen. Språkstödet är tydligast i samlingar och sagoläsningar. Studien uppvisar främst ett styrt språklärande i planerade aktiviteter. Där ges stöd på barnens modersmål, fotografier från förskolans verksamhet samt stöd av bilder och föremål för att öka barnens förståelse. Pedagogernas val att arbeta med språk som det innehållsliga, leder till att de väljer att kommunicera kring något som de på ett enkelt sätt kan ge språkstöd till. Det gemensamt upplevda ger möjlighet att ge stöd i form av konkreta föremål och bilder från deras gemensamma upplevelser.

Det tydligaste i empirin är växlingen mellan svenska och de olika modersmålen. De fyra pedagogerna i studien talar fem modersmål som överensstämmer med samtliga barnens språk så när som på två barn. Pedagogerna visar i studien genom sitt konsekventa användande av sina egna modersmål, att det är accepterat att tala olika språk. Det finns också en vilja från samtliga pedagoger att lära sig några ord på respektive barns språk, allt detta visar på en inkluderande syn på kommunikationen. Genom att arbeta med alla språk skapas en flerspråkig miljö på förskolan med en tillhörighet och delaktighet för alla i gruppen.

Gruppstorleken spelar en roll för möjligheterna till kommunikation. Pedagogerna i studien har valt att arbeta med barnens språk i storgruppsaktiviteterna. Det ökar möjligheten att matcha barnens

språk, men minskar möjligheten till en djupare kommunikation med varje enskilt barn. Några få barn och en pedagog med matchande modersmål är ett alternativ till sagoläsning i storgrupper och det skulle öka möjligheten till en kommunikation mellan barn och pedagoger. Modersmålet inte bara stödjer en mångsidig språkutveckling, utan handlar också om ett erkännande av barnens ursprung. Genom blandningen av språk i kommunikationen minskar risken för en hierarkisk uppdelning i *vi och dom* utifrån språkkunskaper – vi som kan svenska och de som ska lära sig svenska.

De aktiviteter som pedagogerna uttryckte vara språkutvecklande var de planerade storgruppsaktiviteterna. Skapande verksamhet genomfördes i smågrupper med en pedagog och två till tre barn, och i dessa var det märkbart lite samtal och språkstöd. Det uppsatta målet att producera en produkt kom i centrum. En stor del av en förskolas verksamhet är matsituationerna, både frukost, lunch och mellanmål. Begreppsförståelse och språkträning kring maten erbjuder ett naturligt lärande. Matsituationerna är dagligt förekommande gemensamma upplevelser, men utnyttjades väldigt lite till samtal och lärande. Det viktiga var att barnen fick sin mat, inte att det användes som en lärandesituation.

Kontextens betydelse är stor för hur barns initiativ bemöts. Samlingen på förskolan med sin tradition av vuxenstyrning (Rubinstein Reich, 1993) och med få initiativ till kommunikation från barnen används av pedagogerna som aktiviteten med mest språkstödande arbete. I storgruppsaktiviteterna utgår pedagogerna från en vuxenstyrd kommunikation. Det planerade går före spontanitet och barnens initiativ tas inte tillvara i så stor utsträckning. Kommunikationen i storgrupp bestod till största delen av frågor från pedagogen och svar från barnen, samt en bekräftelse av barnets svar.

Didaktisk utveckling av en flerspråkig förskola

Pedagoger i förskolan som diskuterar didaktiska frågor ställs inför en mängd val och frågeställningar. Det handlar om att skapa en förståelse för förskolans uppdrag på en samhällelig nivå. Det förändrade samhället och med det en förändrad barndom, som innefattar en ökad kulturell skillnad, påverkar sammansättningen av barngruppen. Därutöver behövs en specifik didaktisk diskussion kring den aktuella barngruppen och dess behov på grupp- och individnivå.

De didaktiska valens betydelse för att skapa bra lärandesituationer synliggörs genom Øzerks (1992a, 1992c, 1998) modell för språklärande. Valen påverkar dels möjligheterna att skapa motivation och dels möjlighet att lära språk och ämnesinnehåll parallellt. Det handlar om hur pedagogerna skapar delaktighet i gruppen som ett motivationshöjande inslag. Vidare handlar det om att välja ett relevant innehåll utifrån barnens bakgrund och kunskaper. En medvetenhet om betydelsen av de strukturella faktorerna, kön, klass, etnicitet, funktionshinder och sexuell läggning, när didaktiska val görs kan sägas vara en del i ett interkulturellt arbete. Medvetenheten om de olika bakgrundernas betydelse kan samtidigt leda till att didaktiska val görs utifrån grupper eller kategorier och inte utifrån individer i gruppen. Då blir det en uppdelning i *vi och dom*, där en hel grupp tillskrivs egenskaper. Det blir då motsatsen till ett interkulturellt arbete som kan definieras som en medvetenhet om att olika människor har olika värderingar och olika upplevelser av skeenden och att dessa olikheter ses som berikande i den pedagogiska praktiken (Lahdenperä, 2004; Lorentz, 2007).

I min studie ser pedagogerna språkutveckling som det primära innehållet, svaret på den didaktiska *vad*-frågan. I studien framträder även annat

innehåll, men den grundläggande viljan från pedagogerna är att utveckla barnens språk. Risken är att barnens språk inte utvecklas optimalt om lärande-innehåll och språk är skilda åt. I en flerspråkig förskola är det lätt att språk hamnar i fokus, och blir både *vad* och *hur*. Genom att frikoppla språket från lärandeinnehållet i övrigt riskeras den mångsidiga språkutvecklingen, både på svenska och på modersmålet. Det är viktigt med didaktiska diskussioner kring förskolans lärandeuppdrag och hur det kan kopplas till förskolans traditionella synsätt att lärande sker i kombination med omsorg i en helhet. Förskolan har med en helhetssyn på lärande en unik möjlighet att kombinera ämneslärande med språkutveckling. Sker inte detta finns det risk att förskolan utvecklas i riktning mot att barnens tid på förskolan delas upp i lärandesituationer som är styrda och övrig omsorgstid.

I den reviderade läroplanen för förskolan (Utbildningsdepartementet, 2010), förstärks ämnesinnehållet i förskolan. Fler lärandemoment införs, och det går att tala om ett ämneslärande i förskolan. Det gäller bland annat matematik och teknik. Didaktiska diskussioner om hur det utökade ämnesuppdraget kan genomföras på en flerspråkig förskola är viktiga för att ett ökat ämneslärande ska ske, samtidigt som det kan ge en bättre språklig utveckling än vid valet av speciella språklärandeaktiviteter. Genom att utgå ifrån att det finns ett ömsesidigt förhållande mellan språkutveckling och ämnesinnehåll kan flerspråkiga förskolors didaktik utvecklas. En vilja att arbeta med barnens språk kopplas till ett ämneslärande, av till exempel teknik. Då sker en samverkan mellan ämnet teknik och barnens språkutveckling. Finns det dessutom tillgång till tvåspråkiga pedagoger ger det en möjlighet till lärande på båda språken. Språklärandet kan stödjas genom att ha en bred språkkompetens bland pedagogerna som matchar

barnens språk i så stor utsträckning som möjligt. Ansvar för detta går inte att övervältra på pedagogerna, utan måste diskuteras i rektorsområdet och på förvaltningsnivå. Didaktiska frågor behöver vara en angelägenhet både för ledning och för pedagoger.

På den enskilda förskolan kan de didaktiska diskussionerna handla om hur man kan ge alla det språkliga stöd som varje situation kräver. Detta språkligt stöd kan till exempel innebära frågor där barnen ges svarsmöjligheter för att lära sig begrepp eller att de kan svara genom att agera. Det kan vara stöd i form av bilder och konkreta föremål. Gemensamma referensramar mellan pedagoger och barn är ett viktigt stöd till barnens lärande. Dessa kan bli än mer utmanande om det gemensamma upplevs utanför det som är likt hemmets referensramar.

Det behövs didaktiska diskussioner inom förskolan där frågor kring bland annat lärandeinnehåll får en mer framträdande plats än idag. Flerspråkiga förskolor, såväl som andra mer språkligt homogena, behöver diskutera innehållet i verksamheten betydligt mer. *Vad ska barnen lära sig i dagens förskola, och hur ska de lära sig det?*

REFERENSER

- Lahdenperä, Pirjo (2004). Interkulturell pedagogik – vad, hur och varför? I P. Lahdenperä (Red.), *Interkulturell pedagogik i teori och praktik* (s. 11–32). Lund: Studentlitteratur.
- Lorentz, Hans (2007). *Talet om det mångkulturella i skolan och samhället*. Lund: Studies in Education.
- Rubinstein Reich, Lena (1993). *Samling i förskolan*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Skans, Anders (2011). *En flerspråkig förskolas didaktik i praktiken*. Malmö: Holmbergs.
- Skolverket (2010-03-30b). *Barn och personal i förskolan 2009*. Hämtad 2010-08-17: <http://www.skolverket.se>
- SOU 1983:57. *Olika ursprung – gemenskap i Sverige*. Huvudbetänkande av språk- och kulturarvsutredningen. Stockholm: Utbildningsdepartementet.
- Utbildningsdepartementet (2010). *Förordning om ändring i förordningen (SKOLFS 1998:16) om läroplan för förskolan*. Stockholm: Regeringskansliet.
- Øzerk, Kamil Z. (1992a). *Faglig utvikling med to språk: en studie av minoritetstospråklige barns språklige liv, skolegang og teoretiskfaglige utvikling*. Oslo: Universitetet i Oslo, Pedagogisk forskningsinstitutt.
- Øzerk, Kamil Z. (1992b). *Om tospråklig utvikling: en teoretisk studie av fenomenet og begrepet tospråklighet*. Haslum: Oris.
- Øzerk, Kamil Z. (1992c). *Tospråklige minoriteter. Sirkulær tenkning og pedagogik*. Haslum: Oris.
- Øzerk, Kamil Z. (1993). *Andrespråksinnlæring: innføring i språkpedagogiske kunnskapsområder, teorier og modeller*. Oslo: Universitetet i Oslo. Pedagogisk forskningsinstitutt.
- Øzerk, Kamil Z. (1995). *Modeller for minoritetsundervisning: en komperativ studie av modeller, strategier og metoder for organisering og gjennomføring av undervisning med to språk*. Oslo: Universitetet i Oslo. Pedagogisk forskningsinstitutt.
- Øzerk, Kamil Z. (1998). Olika språkuppfattningar, begreppsteorier och ett undervisningsteoretiskt perspektiv på skolämnensinläring. I I. Bråten (Red.), *Vygotskij och pedagogiken* (s. 80–102). Lund: Studentlitteratur.
- Øzerk, Kamil Z. (2006). *Tospråklig opplæring: utdanningspolitiske og pedagogiske perspektiver*. Vallset: Oplandske bokforlag.